

novе knjige

Velimir Visković: »mlada proza«,
»znanje«, zagreb, 1983.

piše: zlatko kramarić

Prema riječima Branimira Donata, sedamdesetih godina u hrvatskoj prozi ponovno postajemo svjedocima i suvremenicima jednog pokreta u književnosti, jednog buđenja književnosti kao takve, književnosti koje očuduje dajući jeziku novu akceleraciju kojom nadvladava gravitaciju poznatog, izrečenog, ubrzanje kojim probija pojmovnu barijeru predodžbi. Sve to zahtijeva povjerenje u jedan drugačiji poredak uzročnosti. Suprotstavljajući društvene ekstralingvističkim činjenicama, javlja se u prozi novi tip *fikcionalnog razmatranja* u kojem se kazivanje ne odnosi prema realnom nego prema izmišljenom kao zbiljskom. Ovog puta možemo govoriti da dolazi do funkcionalnosti kojoj ne vidimo motivaciju, odnos između književnosti i života prividno je poremećen u korist semantičke kombinatorike. Nedostatak realne motivacije, napuštanje ispitivanja realnog svijeta u korist istraživanja imaginarnog, odustajanja od postojećeg svijeta kao takvog, sve to je uvjetovalo da ovaj tip proze koji su mladi hrvatski prozaisti ponudili čitateljstvu nije bio lak za dokodiranje. Ovaj tip proze očitavao se u velikom stupnju »estetičke distancije« od postojećeg i vladajućeg »obzora očekivanja«. Poetička podloga na kojoj se zasnivala hrvatska proza sedamdesetih godina, naivni recipijent nije bio u mogućnosti rekonstruirati; i ne samo naivni recipijent, prema mišljenju Velimira Viskovića, »u obziru očekivanja« hrvatske književne publike, čak i kritike — dakle, onog dijela publike čija je svijest o »estetskim potkodovima« najbogatija jer je plod najpotpunijeg poznavanja i tekuće književne prakse i književne tradicije (bar bi trebalo da je tako) — fantastika jednostavno (vjerojatno zbog toga što je u posljednjih pedesetak godina periferni tok hrvatske književnosti) nije postojala kao nešto estetski relevantno.

Za Velimira Viskovića slobodno možemo reći da je kao kritičar stasao uz ovu generaciju hrvatskih prozaista. On se među prvima poduhvatio pokušaj racionalizacije poetičke podloge ovih prozaista; riječ je o prozi koja je prepuna literarnih evokacija, o tekstovima koji nastaju na osnovi drugih tekstova. Prema tome, ova proza ostvarenja predstavljaju intertekstualni konstrukt, što znači da ih nije moguće drugačije pojmiti nego u odrednicama drugih tekstova. Za ova prozna ostvarenja neobično je bitan sistem aluzija, odnosno upisivanje u uporedne kulture, ili — po riječima O. de Magnyja — pojava palimpsesta: »roman (i ne samo roman — op. Z. K.) je pisan kao na pergamentu s kojega je zbrisan prethodni tekst, ali se taj tekst probija tako da utječe na oblik novog teksta« Ova proza nije više enkodirana unutar »književnog sistema sigurnosti«, naratori svojim čitateljima više ne omogućavaju jednoznačno (denotativno ocjenjivanje događaja o kojima oni pričaju. Hrvatski prozaisti sedamdesetih godina namjerno se »ogrešuju« o pravilo modalnosti — riječ je o pravilu koje od teksta zahtijeva jasnost i nedvosmislenost. Njihova desemantizirana eksperimentiranja često se, posebice naivnim recipijentima, dojmje kao eksperimentiranja bez učinka. To je onakav tip eksperimentiranja koje U. Eco, poznati talijanski semiotičar, nazivlje »neproduktivnom višeznačnošću«, koje, pak, tekst umnožavanjem značenja dovodi do stanja entropičnosti. U tom slučaju recipijent teksta nije u mogućnosti dekodirati tekst, jer se suočava s njemu nepoznatim književnim potkodovima. Normalno je stoga da mu prazni skup ne govori ništa, odnosno sa strane pisma govori mu o zbrci značenja.

Velimir Visković uspješno pokazuje da i u jugoslavenskim književnostima postoje tekstovi u kojima su integrirani drugi (tudi) tekstovi, literarnog i paraliterarnog podrijetla. Knjiga »Mlada proza« zapravo je odabir njegovih kritičkih tekstova o mladim hrvatskim prozaistima, rođenim između 1945. i 1951. godine, koje je on objelodanjivao po raznim jugoslavenskim časopisima. Nakon Donatovog teksta »Astrolab za hrvatske borhesovce«, objelodanjenog u prvom broju zagrebačkog časopisa »Tek« 1972, nakon tematskih brojeva »Republike« i »Revije« posvećenih hrvatskoj mladoj prozi, te nakon panorame novije hrvatske fantastične proze »Guja u njedrima« (uredio I. Župan, Rijeka, 1980), »Mlada proza« predstavlja sintezu sustavnog praćenja ove nadasve zanimljive pojave u našoj literaturi.

Vrijednost knjige ne umanjuje Viskovićeva zaljubljenost odnosno emocionalna vezanost za ovaj način pisanja (posebice za prozu Pavličića i Tribuson) — stoga nije ništa neobično da je jedan mladi kritičar dobronamjerno primjetio da ima dojam da Visković pišući o različitim piscima zapravo uvijek piše jednu te istu kritiku! No ova »istost« vjerojatno proizlazi iz njegova metodološkog oprjedjeljenja — strukturalističkog. To je, naime, i najveća mana strukturalističkog pristupa književnom djelu — relativno lako uočava istost ono zajedničko u različitim, ali ne uspijeva uočiti u čemu se ovi pisci međusobno razlikuju. Naime, Viskovićeva tumačenja o odstupanjima od zajedničkog modela čine nam se isuviše mehaničkim, ishitrenim i pomalo pojednostavljaju problem. Jer, često nije dostalno samo ustanoviti apstraktni model, te onda sve što ne ulazi u njega proglasiti devijacijom od toga modela. Objašnjenje puta od apstraktnog ka konkretnom, to je ono što nam Visković još uvijek duguje. Isto tako, ne pristaje mu uopće uloga vrhovnog arbitra novije hrvatske proze.

ŽARKO PETAN: »BLIZANCI«,
»Obzorja«, Maribor 1983.

Piše: Denis Poniž

Žarka Petana smo do sada poznavali prvenstveno kao jednog od najuspješnijih slovenačkih pisaca aforizama (mnogobrojni su prevedeni, između ostalih i na nemački jezik), autora niza uspješnih i nagrađivanih radio-igara za decu i odrasle, te pozorišnog reditelja. Knjiga koja je pred nama (izašla u poznatoj ediciji »Znamenja« mariborske izdavačke kuće »Obzorja«, u opremi Marka Pogačnika) predstavlja nam autora kao romanopisca. *Blizanci* su strogo prozni tekst, na granici između novele i kratkog romana, to je delo zanimljivo zbog svojih sadržajnih osobenosti.

Autor je za junake uzeo dva brata: prvi živi u Sloveniji, drugi je pobjegao u Nemačku i tamo postao uspešan advokat. Iznenada »nemački« brat počinje u pismima da obnavlja svoju i bratovljevu mladost, a brat ta pisma komentariše. Tako se radnja razvija u dva pravca kroz pisma, u kojima se ogleda deo istine o ljudima i vremenu, te kroz komentare drugog brata koji, naravno, dodaje svoju »istinu« i na stvari gleda svojim očima. Zanimljivo je da je izabrao prvo lice jednine: izvestilac je on sam, što potencira istinitost događaja, daje gotovo dramatičan prizvuk u praćenju određenog vremena. Pratimo njihovo detinjstvo u Mariboru i Zagrebu, očeve ambicije i majčine brige za porodicu, ratne dane u Trstu i posleratno razdoblje u Ljubljani i Mariboru, kada braća počinju da spoznaju život, a istovremeno i sve važne događaje koji su se svailili na mladiće. Priča je do kraja veoma napeta, Petan bira zaista dramatične, napete, jedinstvene događaje, slika ljudi i njihove postupke s neverovatno dobrim sluhom za kontroverznost samih zbivanja, za očigledne besmislice koje su ljudi morali izdržati zbog ideološke skučenosti kojom su bili obdareni lokalni dostojanstvenici što su revoluciji veoma smetali, jer su takvim svojim ponašanjem sejali nepoverenje i razdor. Petan priča o vremenu informbioa, kroz doživljaje dva mlada čoveka (što je, fabulativno, samo literarno pomagalo: odjednom smo svesni da su ta dva brata-blizanca samo dve ličnosti samog autora i njegova doživljavanja tadašnjeg sveta), o njihovom traženju identiteta i, naravno, o neumoljivoj i okrutnoj sudbini koja se poigravala sa porodicom. Petan doživljava sav taj svet bez naročite srdžbe i gorčine (čemu je odoleo i Vitomil Zupan u *Levitano*, a bar delimično Marjan Rožec u *Zločincima*, te Branko Hofman u *Noći do jutra*), da bi tim više istakao pronicljivu i humorističnu paletu likova i događaja, koji se nižu pred nama. Neki od događaja, odnosno dogodovština, imaju upravo neverovatno dinamične opsege, čitamo ih kao delo strave, svedočanstvo i humoristično-satirične događaj istovremeno. Svet nije obojen crno-belo, nijansiran je i zbog tih nijansi zanimljiviji, dinamičniji, istinskiji. Pred db nama oživljava slika poznih četrdesetih i pedesetih godina (to vreme je autoru, koji je u njemu sazrevao, najbliže), onako kako ga, iz ličnog ugla i životnog iskustva, slika i Rožanc u romanu *Leptir*.

Vreme — vladar slaže pred nama, jednu za drugom, slike veselja i žalosti, neizmernog oduševljenja i neizmerne gorčine, razočarenja, klonulosti. Autorova prva ljubavna iskustva, bratovljeva prodaja zlatnika u Švajcarskoj, istrage, potkazivanje i progon nedužnog (»reakcionarnog«) profesora, opi-

